

Hvordan redusere frafall blant elever i videregående opplæring

– En oppsummering av forskningsbaserte kunnskaper og praksiser

Bengt Karlsson
Vibeke Krane

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag	s. 2
Kapittel 1. Innledning	s. 4
1.1. Rapportens bakgrunn og hensikt.....	s. 4
1.2. Rapportens organisering.....	s. 6
Kapittel 2. Forskningsbasert kunnskap om frafall	s. 7
2.1. Introduksjon til forskningsbasert kunnskap om frafall.....	s. 7
2.2. Forskningsbasert kunnskap om faktorer som påvirker frafall.....	s. 9
2.3. Oppsummering av forskningsbasert kunnskap.....	s. 13
Kapittel 3. Praksiser og tiltak som kan bidra til å redusere frafall	s. 14
3.1. Introduksjon til tiltak som kan bidra til å redusere frafall.....	s. 14
3.2. En gjennomgang av ulike praksiser og tiltak for å redusere frafall.....	s. 14
3.3. Sentrale elementer i implementering av ulike tiltak for å redusere frafall.....	s. 20
3.4. Oppsummering av forskningsbasert kunnskap.....	s. 23
 Referanseliste.....	 s. 25

Sammendrag.

Bakgrunn: Denne rapporten er basert i forskningsprosjektet «Utvidelse av relasjonskompetanse hos undervisningspersonell i arbeidet med elever som faller ut av den videregående skolen». Det er et forskningssamarbeid som ble etablert den 1. mai 2013 mellom Akershus fylkeskommune, Sentraladministrasjonen v/avd. for kultur, frivillighet og folkehelse og Høgskolen i Sørøst-Norge, fakultet for helsevitenskap, Senter for psykisk helse og rus (SFPR). Forskningsprosjektet har strukket seg over 3 år og ble avsluttet den 1. mai 2016.

Forskningsprosjektet har hatt følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan beskrives frafall i forskningslitteraturen?
2. Hva kjennetegner pedagogiske praksiser som kan redusere frafall og fremme skole- og elevmestring?
3. Hva hemmer og fremmer implementering av denne typen praksiser?
4. Finnes det i forskningslitteraturen og i faglitteraturen gode eksempler på opplæringsprogram for lærere og elever som kan redusere frafall?
5. Finnes det i forskningslitteraturen eksempel på kartleggings- og evalueringsverktøy som kan fremme implementering av slike praksiser?

Forskningsprosjektet har vært gjennomført i 3 faser: En utviklingsfase, en utprøvningsfase og en implementeringsfase.

Metode: Systematisk litteraturgjennomgang av nasjonal og internasjonal forskning knyttet til forskningsspørsmålene samt rapporter, artikler og annet skriftlig materiale som er utviklet som en del av forskningsprosjektet.

Funn: Både nasjonal og internasjonal forskningslitteratur viser at frafall bør forstås som sammensatt av ulike faktorer som både virker sammen og som har betydning hver for seg. Forskningslitteraturen peker på mange og ulike faktorer som betydningsfulle for å kunne utvikle en forståelse av frafallsproblematikk. Nasjonale og internasjonale studier og undersøkelser har tatt for seg frafall i videregående opplæring. Funnene i de ulike landene er relativt sammenfallende. Det er mulig å identifisere seks ulike faktorer som forskningslitteraturen er enige om som avgjørende. Følgende faktorer går igjen: 1.

Demografiske forhold og bakgrunn, 2. Tidligere skoleprestasjoner, 3. Faglig og sosialt engasjement, 4. Konteksten for utdanningen, 5. Psykisk helse og 6. Lærer-elev-relasjonen.

Forskning knyttet til prediksjon og forklaringsmodeller i forhold til frafall spriker. Det er knyttet usikkerhet til hvordan og hvilke tiltak som kan bidra til en ønsket økning i gjennomføring av videregående skole. Når årsakene til problemet er komplekse og sammensatte er det også vanskelig å peke på ett tiltak som kan bidra til en ønsket reduksjon. Kompleksiteten i frafallsproblematikken taler for differensierte og sammensatte tiltak for å kunne skape endring.

Den internasjonale forskningen peker mot tre større grupper av praksiser og tiltak som retter seg mot å redusere frafall: 1. Oppmøte og adferd, 2. Veiledning og oppfølging og 3.

Forberedende kurs. I denne g rapporten vil vi beskrive de ulike gruppene og gi eksempler på praksiser og tiltak som er blitt forsøkt internasjonalt. Norsk forskning knyttet til praksiser og tiltak som har til hensikt å redusere faren for frafall kan deles i fire grupper: 1. Rådgiving og karriereveidledning, 2. Praksis i yrkesutdanninger, 3. Alternative opplæringsløp og 4. Reformert og intervensjonspakker.

Forskningslitteratur viser at praksiser og tiltak som skal prøves ut for å redusere frafall, må være godt nok forankret i de lokale sammenhenger det skal utprøves i. Det må være tilstrekkelig oppfølging og involvering fra alle parter som har forpliktet seg til å delta. Kvaliteten ved utvikling og implementering av tiltak er avgjørende for i hvilken grad, og om, det spesifikke tiltaket har effekt og om effekten kan måles eller beskrives. Forskning om og med implementering fremholder at implementering består av mange prosesser som handler om å ta i bruk forskningsbasert kunnskap gjennom ulike aktiviteter i en lokal kontekst. Implementeringsforskning viser at vellykkete implementeringsprosesser forutsetter at de som arbeider lokalt må endre både holdninger og handlinger. Implementering kan innebære organisasjonsmessige endringer og restruktureringer, og at personer med ulike ansvarsområder må samarbeide for å nå organisasjonens målsettinger.

Forskningen omkring frafall gir få svar på hvilke tiltak som er mest effektive og som praksisfelt og beslutningstakere bør investere tid og penger i. Det trengs mer målrettede intervensjoner som følges av robuste metodiske målinger av effekt av tiltak. Tiltak må tilpasses lokal kontekst og tilgjengelige ressurser, og må gjennomføres slik det er intendert og i samarbeid med de som skal gjennomføre tiltakene. Det at noe gjøres, og hvordan det gjøres, har avgjørende betydning for om det som gjøres skal kunne lykkes.

Kapitel 1. Innledning

1. 1. Rapportens bakgrunn og hensikt

Bakgrunnen for denne rapporten er basert i forskningsprosjektet «Utvidelse av relasjonskompetanse hos undervisningspersonell i arbeidet med elever som faller ut av den videregående skolen». Det er et forskningssamarbeid som ble etablert den 1. mai 2013 mellom Akershus fylkeskommune, Sentraladministrasjonen v/avd. for kultur, frivillighet og folkehelse og Høgskolen i Sørøst-Norge, fakultet for helsevitenskap, Senter for psykisk helse og rus (SFPR). Forskningsprosjektet har strukket seg over 3 år og ble avsluttet den 1. mai 2016 med fremlegg av denne rapporten.

Forskningsprosjektet har hatt som målsetting å besvare følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan beskrives frafall i forskningslitteraturen?
2. Hva kjennetegner pedagogiske praksiser som kan redusere frafall og fremme skole- og elevmestring?
3. Hva hemmer og fremmer implementering av denne typen praksiser?
4. Finnes det i forskningslitteraturen og i faglitteraturen gode eksempler på opplæringsprogram for lærere og elever som kan redusere frafall?
5. Finnes det i forskningslitteraturen eksempel på kartleggings- og evalueringsverktøy som kan fremme implementering av slike praksiser?

Forskningsprosjektet har vært gjennomført i 3 faser:

Utviklingsfase – 01.05.13. til 01.05.14. I denne fasen kartla og avklarte en prosjektets eksakte problemstillinger og målsettinger med sikte på å utvikle en prosjektbeskrivelse for pilotstudien som ble gjennomført i fase 2. Utviklingsfasen besto av to hovedelementer. Gjennomføre en systematisk litteraturstudie basert i internasjonal og nasjonal forskningslitteratur knyttet til problemstillingen om ungdoms bortfall i den videregående skole. I tillegg ønsket en å fremskaffe systematisk erfaringskunnskap hos lærere, foresatte, helsesøstre og elever om fenomenet og hvordan det kan forstås og hva som kan være til hjelp. Denne kunnskapen ble utviklet gjennom fokusgruppeintervjuer med de overnevnte grupper av informanter. I tillegg ble det opprettet en kompetansegruppe ved prosjektstart. Denne gruppen var satt sammen av utvalgte personer som hadde direkte erfaring med bortfallsproblematikk. Dette var lærere, elever, foreldre, helsesøster, andre samarbeidspartnere samt SFPR's

prosjektmedarbeidere. Dette arbeidet vil bli offentliggjort gjennom vitenskapelige publikasjoner og ved stipendiat Vibeke Kranes disputas for ph.d.-graden i psykologi ved Universitetet i Bergen i slutten av 2016.

Utpøringsfase – 01.08.14. – 31.12.15. I fase to ble det valgt ut to skoler i to kommuner i fylket for utprøving av en modell i arbeidet med elever som står i fare for å falle fra ved de to skolene. Modellen bestod av kompetanseutvikling hos undervisningspersonalet med målsetting om å bidra til å forebygge frafall av elever. Hensikten var å prøve ut og evaluere modellen gjennom følgeforskning. Dette arbeidet er dokumentert i rapporten av Bengt Karlsson og Vibeke Krane: «Å ta opp uro – en tilnærming for å hindre frafall blant elever i den videregående skole. En studie om opplæring, bruk og veiledning om å ta opp uro for elever ved to videregående skoler». Forskningsrapport nr. 2/2016. Senter for psykisk helse og rus, Fakultet for helse- og sosialvitenskap Høgskolen i Sørøst-Norge, ISBN 978-82-8290-016-4.

Implementeringsfase – 01.01.15 – 01.05.16. Hovedhensikten i implementeringsfasen var å presentere og forankre en kompetanseoppbyggende modul for Akershus fylkeskommune, Sentraladministrasjonen v/avd. for kultur, frivillighet og folkehelse. Forslag til undervisningsmodul i relasjonskompetanse for undervisningspersonell i videregående skole ble oversendt 08.02.16. til Akershus Fylkeskommune fra Senter for psykisk helse og rus, Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Høgskolen i Sørøst-Norge.

I tillegg skulle det i implementeringsfasen utarbeides en rapport på ca. 20 sider. Rapporten skal framstå som et oppsummerende arbeid om forskningsbasert kunnskap om praksiser som kan redusere frafall. Rapporten skal ha et lettfattelig språk som gjør kunnskapen lett overførbar til pedagogisk praksis. I tillegg skal 8-10 spesielt relevante enkeltartikler om frafallsproblematikk identifisert gjennom arbeidet. Rapporten skal foreligge 1. mai 2016. Dette er gjort i denne rapporten benevnt som «Hvordan redusere frafall blant elever i videregående opplæring – en oppsummering av forskningsbaserte kunnskaper og praksiser».

1.2. Rapportens organisering

Denne rapporten er bygget opp gjennom et sammendrag hvor deretter rapportens bakgrunn, hensikt og organisering presenteres i kapitel 1. Kapittel 2 starter med å gi en forskningsbasert introduksjon om frafall som fenomen. Deretter gis det en gjennomgang av forskningslitteratur om frafall, hvilke faktorer som synes å påvirke frafall og hvordan disse kan sees hver for seg

og i sammenheng. Kapittel 3 starter med å gi en forskningsbasert introduksjon som viser til ulike tiltak som kan bidra til å redusere frafall. Oversikten viser til en ulike overordnede tiltak og tiltak som er mer praktisk basert. I kapittel 4 gis det en konkluderende fremstilling av funn fra forskningsbaserte kunnskaper om faktorer knyttet til frafallsproblematikk samt mulige praksiser som kan redusere frafall. Til sist er det et vedlegg med referanser til 10 spesielt relevante artikler om frafallsproblematikk som er blitt identifisert gjennom arbeidet med denne rapporten.

Rapporten er ment å ha et leservennlig språk og fremstilling. Det siste er forsøkt ivaretatt ved at det ikke er referanser i den løpende tekst. Det er heller ikke laget en referanseliste for selve rapporten. Den innholdsmessige fremstillingen bygger på de 10 anbefalte artiklene på siste side samt følgende artikler: Harwill et al, 2012; Krane et al, 2016; Lillejord et al, 2015; Markussen, 2010 og Wilson et al, 2011.

Kapittel 2. Forskningsbasert kunnskap om frafall

2.1. Introduksjon til forskningsbasert kunnskap om frafall.

Frafall fra videregående skole er ansett som et stort samfunnsproblem i Norge og andre sammenlignbare vestlige land. Frafall har store samfunnsmessige, sosiale, utdanningsmessige og personlige konsekvenser. Det er gjennomført mye forskning knytte til om og med frafall både internasjonalt, og i Norge. Bakgrunnen er at tre av ti ungdommer i Norge ikke fullfører videregående skole innen en 5 års periode. Norge som kunnskapsnasjon vil i fremtiden leve av næringer som krever høykompetent arbeidskraft. Ungdom uten videregående opplæring vil kunne få utfordringer og svak fremtidig arbeidsmarkedstilknytning. En satsning på økt kompetanseoppnåelse og reduksjon av frafall fra videregående opplæring er derfor høyt prioritert utdanningspolitisk i Norge og en rekke andre sammenlignbare land.

I en norsk sammenheng har det vært hevdet at det har vært et for sterkt fokus på å identifisere individuelle årsaker og prediksjon for frafall. En har brukt ulike elev- og registerdata og i den hensikt å kunne analysere hvorfor mange faller fra og hvem som er særlig utsatt. En rekke forskningsarbeider peker ikke på hvilke tiltak som kan redusere frafall og hvor en bør sette inn økonomiske og pedagogiske ressurser. På denne bakgrunn er det sentralt i en norsk sammenheng å studere målrettede intervensjoner som evalueres vitenskapelig knyttet til effekt og virkning. Slike undersøkelser bør undersøke hvilke tiltak som virker, under hvilke omstendigheter og for hvem kombinert med grundige beskrivelser av tiltakene med vekt på hva som skal til for at de er virkningsfulle.

De fleste forskningsstudier undersøker hva som kan bidra til å redusere frafallet, hva det kan skyldes og påvirkes av, samt hvilke tiltak som kan utvikles og igangsettes. På denne bakgrunn kan internasjonal, og nordisk, forskning være til inspirasjon og utprøving i en norsk kontekst på tross av forskjeller knyttet til kultur og utdanning. Forskningen viser at det er viktige fellestrekk i målsettingene med utdanningsprogrammer, kvalitet samt krav til kompetanse, forventninger og behov både hos lærere og elever.

I Akershus fylkeskommunes folkehelsestrategi om arbeidet med folkehelse i den videregående skole, pekes det på sammenhengen mellom helse og utdanning. Det fremholdes at ungdom er en sentral gruppe i folkehelsearbeidet. Det understrekes videre at folkehelsearbeidet bør stimulere til at alle ungdommer fullfører videregående utdanning. Det ansees å være et av de viktigste folkehelseiltak fylkeskommunen kan bidra til. Det vises til at

for at dette arbeidet skal kunne lykkes forutsetter det et tett og godt tverrfaglig samarbeid basert i de unge selv, helsesøstertjenesten og skolens personell.

Det ble i skoleåret 2010-2011 gjennomført en undersøkelse om bortvalg i de videregående skolene i Akershus fylkeskommune. Undersøkelsen tok utgangspunkt i fylkeskommunes overnevnte målsetting for folkehelsearbeidet med ungdom i den videregående skolen. I tillegg vektla en sentrale samfunnsmessige og utdanningspolitiske utfordringer knyttet til bortvalg og svak gjennomføring som er beskrevet i den videregående skole. Undersøkelsen, som ble gjennomført med kvalitative og kvantitative elementer, hadde som målsetting å undersøke forhold som kunne forklare variasjon i bortvalg ved hver enkelt videregående skole i fylket basert i måltall for gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse. For det andre ønsket en å finne ut hvordan elevene og skolene selv forklarte bortvalget. Rapporten viser til en rekke interessante funn som er relevante for denne rapporten. Det gjelder både nyanseringen av de ulike gruppene av ungdommer som slutter i skolen; skoleårslutting og overgangsslutting og hvordan dette kan belyses gjennom strukturer i skolen. Videre viser den geografiske og demografiske forskjeller i fylket. Prestasjoner og ambisjoner hos elevene fremheves samt hvilket ansvar som faller på skolene og deres ansatte.

I et folkehelseperspektiv er det i denne sammenheng interessant at studiens funn viser til at de som slutter deles i to grupper: 1. Skolerelaterte faktorer og 2. Utenforliggende faktorer. I den første gruppen utgjorde majoriteten av ungdommer de som sluttet på grunn av at de var lei av skolen eller manglet motivasjon for skolearbeidet. I gruppen av utenforliggende faktorer oppgav halvparten at de slet med psykisk helsevansker eller hadde psykososiale utfordringer. Den andre halvdelten pekte på forhold som somatiske helsevansker, rusvansker, vanskelige hjemmeforhold og graviditet og omsorg for egne barn. Her er det grunn til å nevne at det er en diskusjon blant ulike forskere og forskningsmiljøer både nasjonalt og internasjonalt om f.eks. psykisk helse kan eller skal defineres som «utenforliggende årsak». Det man er enige om er at uansett inndeling bør frafall forstås og undersøkes som et komplekst og sammensatt fenomen.

Studien reiser i sin konkluderende del refleksjoner knyttet til de overnevnte data, om det ligger i skolens makt å redusere bortvalget. Særlig basert på de problemstillinger som reises for gruppen av ungdommer som erfarer de nevnte vansker i gruppe 2: Utenforliggende faktorer. Rapporten peker på et grunnleggende spørsmål om det er skolens ansvar å ta tak i disse problemstillingene, og om de gjør, hva kan de de facto gjøre som kan være til nytte og hjelp for ungdommer som opplever de nevnte helsevansker. Ligger løsningen på disse utfordringene i større grad i utdanningspolitiske og strukturelle endringer, enn i skolenes

muligheter til å være til hjelp? Samtidig pekes det på at skolen kan gjøre en forskjell for disse ungdommene på relasjonsnivå relatert til å skape aksept for forskjellighet og en reell tilpasset opplæring som bygger på å kunne se og bekrefte den enkelte elevs forutsetninger og ståsted. I et folkehelseperspektiv vil det kunne innebære å ta utgangspunkt i en helhetlig forståelse av elevenes, foreldrenes, lærernes og andre samarbeidspartneres lokale forutsetninger knyttet leve-, arbeids- og boligvilkår og hvordan disse samspiller med den videregående skolen forstått som en relasjonsorientert samhandlingsarena.

2.2. Forskningsbasert kunnskap om faktorer som påvirker frafall.

Både nasjonal og internasjonal forskningslitteratur viser at frafall bør forstås som sammensatt av ulike faktorer som både virker sammen og som har betydning hver for seg. Slik peker den samme forskningslitteraturen på mange og ulike faktorer som betydningsfulle for å kunne utvikle en forståelse av frafallsproblematikk. En rekke studier og undersøkelser nasjonalt og internasjonalt har tatt for seg frafall i videregående opplæring. Funnene i de ulike landene ser ut til å være relativt sammenfallende. På denne bakgrunn er det mulig å identifisere seks ulike faktorer som forskningslitteraturen både nasjonalt og internasjonalt synes å være enige om som avgjørende. Følgende faktorer går igjen: 1. Demografiske forhold og bakgrunn, 2. Tidligere skoleprestasjoner, 3. Faglig og sosialt engasjement, 4. Konteksten for utdanningen, 5. Psykisk helse og 6. Lærer-elev-relasjonen.

Demografiske forhold og bakgrunn.

Internasjonale studier viser at sosial bakgrunn har betydning for ungdoms kompetanseoppnåelse i videregående skole og sannsynligheten for frafall. Flere studier viser til at når elever har vansker i hjemmet bidrar dette til konsentrasjonsvansker i og med skolesituasjonen. Det pekes også på at forhold knyttet til sosial status og bakgrunn, etnisitet, kjønn m.m. er avgjørende for frafall. Samtidig er det ikke slik at demografiske forhold og sosial bakgrunn alene kan forklare frafall, men muligheten for frafall øker gitt de nevnte faktorer. En norsk studie viste at elever med en etnisk minoritetsbakgrunn ble utsatt for systematisk diskriminering når det gjaldt tilgang til læreplasser. Internasjonale studier viser at ønsket om blandet tilgang av elever fra ulike sosiale lag til skoler med gode prestasjonsreferanser, i liten grad har lyktes. Det pekes videre på at gutter med en ikke-vestlig bakgrunn er dobbelt utsatt for frafall. Både nasjonalt og internasjonalt synes det som faktorer knyttet til sosial bakgrunn og klasse har betydning for frafall i videregående opplæring, uavhengig av egalitær samfunnsorganisering.

Tidligere skoleprestasjoner.

Flere studier viser at skoleprestasjoner, ferdigheter og kunnskap tilegnet i grunnskolen har stor prediktiv verdi for kompetanseoppnåelse i videregående skole. Det kan se ut som om skoleprestasjoner fra før videregående opplæring er den viktigste faktorer om elever fullfører eller faller fra under utdanningsforløpet. En norsk studie viser at en økning med et poeng i gjennomsnittskaraktren i ungdomsskolen vil øke sannsynligheten for å kunne avslutte videregående opplæring med inntil 30 %. På denne bakgrunn kan en se frafall i videregående opplæring som en videreføring av en uheldig tendens i elevens tidligere skoleprestasjoner. Samtidig fremholder noen studier at det å få karakterer i ungdomsskolen kan virke demotiverende for elever med lavt prestasjonsnivå. En slik utvikling kan være avgjørende ved valg av skole og utdanningsretning. Det synes relativt klart at for elever som har lave prestasjoner i ungdomsskolen fremstår overgangen til videregående opplæring som vanskelig.

Faglig og sosialt engasjement.

Med faglig engasjement menes elevens psykologiske investering og innsats i forbindelse med læring, forståelse eller mestring av ferdigheter. Flere studier peker på betydningen av identifikasjon og engasjement i forhold til skolen som betydningsfullt for forståelsen av frafallsproblematikk. En del studier fremholder at det kan ha et utviklet seg et misforhold mellom eleven og skolen så tidlig som i barneskole og/eller barnehage. Avgjørende faktorer som kan påvirke et slikt misforhold forklares oftest med sosial reproduksjon forstått som at betydningen av utdanning betones og fremstilles ulikt til barn knyttet til foreldres sosiale bakgrunn. Internasjonale og nasjonale studier viser at skolers beliggenhet, særlig i byer – øst og vest – samt formidling av verdier relatert til sosial klasse er avgjørende faktorer for betydning av fremtidig utdanning. Når det formidles verdier knyttet til middelklassen synes dette å øke muligheten for at barn med arbeiderklassebakgrunn i større grad faller fra. Disse studiene fremholder støtte og engasjement fra foreldre og fagpersoner på ulike utdanningsnivåer er viktigere enn elevens mulighetsbetingelser.

Konteksten for utdanningen.

Den kontekst utdanningen foregår innenfor har betydning for frafall. Konteksten i denne sammenheng kan være; fylke, lokalsamfunn, skole, utdanningsprogram, klasse, arbeidsmåter, lærerkompetanse, skolestørrelse, klassestørrelse m.m. En norsk studie fremholder at elever i de tre nordligste fylkene innen yrkesfag har høyere sannsynlighet for å falle fra enn i resten av

landets fylker. Det faktum at videregående opplæring er blitt en rettighet kan innvirke på bortvalg forklart ved at noen elver kan være mindre motivert enn andre. På tross av lavere motivasjon starter de likevel i videregående opplæring knyttet til eksterne forventninger mer enn egne ønsker og motivasjon.

Psykisk helse.

I nyere nasjonale og internasjonale undersøkelser fremholdes det at ungdom med psykiske helseutfordringer har en forhøyet risiko for å falle ut av videregående skole. Internasjonale studier har dokumentert sammenheng mellom psykiske vansker og frafall i videregående skole. Psykiske vansker kan knyttes opp mot frafall fra videregående skole også i Norge. Forebyggende nasjonale satsninger mot frafall i Norge har ikke vært direkte rettet mot de unges psykisk helse.

I en undersøkelse av frafall ved videregående skoler i Akershus ble psykisk vansker oppgitt som den hyppigste årsaken til at ungdom sluttet på videregående skole. Sett i sammenheng med at psykiske helseproblemer er en viktig årsak til utstøting fra arbeidslivet og at antall unge uføre med psykiske lidelser er sterkt økende, er dette funnet urovekkende.

Lærer-elev-relasjonen.

Lærer–elevrelasjonen har fått økende oppmerksomhet de siste tiårene. En god relasjon mellom lærer og elev er av avgjørende betydning for læringsutbytte og motivasjon. Enkelte studier tyder på at lærer-elevrelasjonen vil kunne ha betydning for å redusere frafall i videregående skole.

I en nasjonal og internasjonal litteraturgjennomgang som fokuserer relasjonen mellom lærer og elev, psykisk helse og frafall finner en at relasjonen kan ha *både* positiv og negativ betydning for elevens psykiske helse og frafallsproblematikk. Når det gjelder frafall kan lærer-elev-relasjonen være en medvirkende faktor til at en elev faller fra. På den annen side viser studier også at en positiv lærer-elev-relasjon kan forebygge og forhindre at frafall skjer. Det ser ut til at elever som er særskilt utsatt vil kunne ha best utbytte av en positiv lærer-elev-relasjon. En god lærer-elev-relasjon både reduserer elevens tanker om å slutte i videregående opplæring og forminske risikoen for at det skal kunne skje. En god lærer-elev-relasjon kan bidra til økt selvfølelse og reduksjon av angst, depressive symptomer og generell psykologisk stress. Slik sett kan relasjonen ha en klar forebyggende effekt og en helsefremmende betydning knyttet til elevens psykiske helse. Oppsummert viser litteraturgjennomgangen at lærer-elev-relasjonen er sentral hva angår sammenhengen mellom elevens psykiske helse og

faren for frafall. Lærerens evner til å vise støtte, omsorg, menneskelighet, dømmekraft og utvikle et lavt konfliktnivå er sentrale elementer i enhver relasjon hvor en elev opplever frafallsproblematikk. Slik sett er lærer-elev-relasjonen svært betydningsfull for forholdet mellom elevers psykisk helse og mulig frafall.

Videre kan en god kvalitet på lærer-elev-relasjonen utgjøre en viktig beskyttende faktor for barn som er utsatt for omsorgssvikt, psykiske vansker og lærevansker. En norsk studie som omfatter elever i grunnskolen viser at det er en sammenheng mellom lærer-elev-relasjonen og elevens psykisk helse. Betydning av å iverksette tiltak for å fremme gode relasjoner understrekes. Det finnes få studier med fokus på lærer-elev-relasjonen i videregående skole. Behovet for studier med fokus på relasjonens betydning for å forebygge frafall fremheves. Med bakgrunn i dette vil det være viktig å undersøke hvordan lærer-elev-relasjonen kan fremme psykisk helse og påvirke frafallet fra videregående skole.

I forlengelsen av overnevnte resonnementer har Akershus fylkeskommune i sitt dokument «Den gode Akershusskolen» definert fire strategiske hovedmål. Her søker en å operasjonalisere hvordan de fylkeskommunale videregående skolene kan bidra til å bedre gjennomføringen i videregående opplæring. Dokumentet er å anse som en standard for pedagogisk kvalitet for lærere og ledere i den videregående skolen i Akershus. Med standard forstås en samling prinsipper som bygger på empirisk forskning og dokumenterte erfaringer som undervisning, ledelse og eierskap bør bygges på. På denne bakgrunn skisseres hvordan de tre nivåene skoleeier, skoleleder og lærer samspiller basert på gjensidig tillit. Det sentrale målet er å forbedre elevenes kompetanse gjennom en profesjonalisering av alle ledd i Akershusskolen. Resultatmålet er at 87% av elevene skal fullføre og bestå videregående opplæring innen 2018.

Satsningen inneholder tre kjernepunkter: 1. Kompetanseutvikling, 2. Prioritering av innsats og 3. Endring av rammer. Gjennomgående i disse tre kjernepunkter har en i dokumentet konkretisert tre sentrale begreper som er kvalitet, kompetanse og profesjonalitet. Med kvalitet forstås sammenhengen mellom tre områder av kvalitet: resultat-, prosess- og strukturkvalitet. Kompetanse beskrives som forholdet mellom tilegnelse av nødvendige kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Sentralt i begrepet profesjonalisering er forståelsen av læreren som både fagperson og pedagog. Særlig er fokuset på den profesjonelle læreren sentralt.

I denne sammenheng er det relevant å nevne at det er ønskelig at læreren viser positive forventninger til alle elevene og at læreren bryr seg om den enkelte elev. Et aspekt ved

lærerens kjernekompetansene er det å kunne bygge relasjoner med alle elever, inngå i en åpen delingskultur og kunne reflektere over og forbedre egen undervisning, sentrale. Det fremholdes at i Akershuskolen skal alle elever møtes med respekt og tro på at de kan lære dersom de får utfordringer, at likeverd betyr at elever med ulike utfordringer må møtes på ulike måter, at læring handler om å lykkes og om å ville samt at refleksjon og åpenhet rundt egen undervisning er en forutsetning for kollektiv læring.

Frafallsindikatorer

Noen internasjonale studier har fokusert betydningen av å analysere hva som kan være indikatorer for frafall før man utvikler og igangsetter ulike tiltak. Indikatorer forstås i denne sammenheng som å kunne identifisere hvilke ungdommer som har størst sannsynlighet for å falle fra. Denne forskningen er i sin begynnelse i andre land enn Norge og bør sees på med et kritisk og inspirerende blikk. I USA finner en studie at varselsindikatorer for frafall som mangelfullt fremmøte, problemer med adferd og fag, kan predikere seinere frafall. Disse tre indikatorene kan registreres over tid for å kunne identifisere elever som kan falle fra. De kan også brukes til å se på hvilke områder eleven trenger hjelp og hvilke tiltak som bør prioriteres, når og til hvem. Bruk av frafallsindikatorer kan, brukt best, gi bedre informasjon både om enkeltelever og elevgrupper som står i fare for å falle fra. Dette kan gi grunnlag for målrettede tiltak. På det mest uheldig kan dette fungere stigmatisering ved å gi få muligheter for elever til å utvikle og endre seg i skolesituasjonen.

2.3. Oppsummering av forskningsbasert kunnskap om årsaker til frafall.

Denne gjennomgangen av forskningsbasert litteratur om mulige prediksjon eller forklaringer til elevers frafall i videregående opplæring peker på at fenomenet er sammensatt. Forskningen peker på ulike retninger og årsaker som kan virke sammen. Samtidig synes det som om forskningen peker på seks viktige forhold som alene eller sammen kan bidra til å kaste lys over frafallsproblematikken i videregående opplæring. Det er: 1. Demografiske forhold og bakgrunn, 2. Tidligere skoleprestasjoner, 3. Faglig og sosialt engasjement, 4. Konteksten for utdanningen, 5. Psykisk helse og 6. Lærer-elev-relasjonen. Forskning knyttet til prediksjon og forklaringsmodeller i forhold til frafall spriker. Det er også knyttet usikkerhet til hvordan og hvilke tiltak som kan bidra til en ønsket økning i gjennomføring av videregående skole. Når årsaken til problemet er kompleks og sammensatt er det også vanskelig å peke på ett tiltak som kan bidra til en ønsket reduksjon. Kompleksiteten i frafallsproblematikken taler for differensierte og sammensatte tiltak for å kunne skape endring.

Kapittel 3. Praksiser og tiltak som kan bidra til å redusere frafall

3.1. Introduksjon om forskningsbasert kunnskap om praksiser og tiltak som kan bidra til å redusere frafall.

Som vist i kapittel 2 gir nasjonal og internasjonal forskning et bilde av frafall som er sammensatt og komplekst. Det er mange og ulike tiltak som kan virke. Forskning viser ulike resultater og samtidig er de nevnte seks faktorer felles forskningsfunn. I den følgende fremstilling av ulike praksiser og tiltak som kan bidra til å redusere frafall vil vi først gi en fremstilling av internasjonal forskning og deretter norske forskningsarbeider. Til sist vil vi peke på sentrale elementer som denne samme forskningen peker på når det gjelder implementering av tiltak som kan redusere frafall.

3.2. En gjennomgang av ulike praksiser og tiltak for å redusere frafall.

Internasjonal forskning

Grovt sett kan en gruppere den internasjonale forskningen i tre større grupper av praksiser og tiltak som retter seg mot å redusere frafall: 1. Oppmøte og adferd, 2. Veiledning og oppfølging og 3. Forberedende kurs. I den følgende gjennomgang vil vi beskrive de ulike gruppene og gi eksempler på praksiser og tiltak som er blitt forsøkt internasjonalt.

1. Oppmøte og adferd.

Det finnes i tre undergrupper av tiltak knyttet til oppmøte og adferd: A. Oppmøtekoordinatorer, B. Rapportering av skulk og C. Adferdsregulering. Studier knyttet til bruk av oppmøtekoordinatorer peker på betydningen av sosial støtte i form av tett oppfølging og veiledning av elever som har falt fra eller står i fare for å falle fra. Studiene viser at det etableres en tillitsrelasjon mellom den enkelte elev og en voksen som forstår deres situasjon og behov. Oppmøtekoordinatorer arbeider med å sikre at alle som samarbeider rundt eleven inngår i et reelt partnerskap. Dette utvikles gjennom å sikre anerkjennelse i systemet for betydningen av aktiv innsats mot frafall gjennom å etablere kontakt mellom alle samarbeidende parter og slik styrke den gjensidige tilliten til hverandre. Den viktigste målsettingen er å utvikle solide samarbeidsrelasjoner som oppleves som styrkende og sosialt beskyttende, og som faglig utviklende for eleven. Samarbeidsrelasjonene kan være til foreldre, lærer, PP-tjeneste, miljøarbeider, psykolog m.fl. Koordinatoren registrerer systematisk data som beskriver elevens utvikling knyttet til frafall. En systematisk registrering

kan bidra til at eleven ser sin egen utvikling tydelig, og koordinatoren kan gi spesifikk hjelp og veileiding til eleven.

Rapportering av skulk er særlig blitt brukt i Nederland. Skulk forstått som uanmeldt og udokumentert fravær fra skolen over en viss periode. Bakgrunnen var at man i Nederland innførte regler som medførte strengere krav til å registrere elever som skulket. Forskere undersøkte om dette endret frafall i landets skoler generelt i perioden 2005-7. Resultatene viste at skoler som hadde endret sine registrerings- og rapporteringsrutiner redusert frafallet noe mer enn skoler som ikke gjorde det. Studien viste også at rapportering av skulk hadde størst effekt for elever ved ikke-yrkesfaglige skoler og som hadde lav resultatoppgåelse ved avsluttende eksamen.

Adferdsregulering er en benevnelse for flere programmer som er utviklet og brukt i skolesammenhenger i USA i den hensikt å øke elevenes gjennomføring, overføre færre til spesialundervisning og bedre elevenes adferd på og utenfor skolen. Det mest kjente adferdsregulerende intervensjonsprogrammet er PBIS (Positive Behavior Interventions and Supports). PBIS skiller seg fra andre programmer knyttet til adferdsregulering, ved at det ikke bare er for elever med avvikende adferd eller for elever med emosjonelle vansker. Programmet peker ikke ut enkeltelever. Det ser på elevatferd generelt og går systematisk til verks. Forskning omkring PBSI viser ulike resultater fra forskjellige stater i USA. Noen steder dokumenteres det positive effekter av intervensjonen knyttet til elevenes faglig utbytte. Andre steder finner en ingen signifikante forskjeller. Forskere peker på at dette kan forklares av ulik grad og kvalitet i implementeringen av det adferdsregulerende intervensjonsprogrammet.

2. Veiledning og oppfølging.

Det finnes to undergrupper når det gjelder veiledning og oppfølging av enkeltelever som er i fare for å falle fra. Studier viser at veiledning og oppfølging er tiltak som har relativt høy effekt forutsatt vellykket implementering og oppfølging. Veiledning og oppfølging fokuserer på at risikoutsatte elever skal få hjelp med faglige og andre utfordringer de måtte ha i på eller utenfor skolen. Veiledningen kan skje individuelt eller i grupper og gis av personer på skolen eller i et samarbeid mellom skole og aktører utenfra som bringes inn for å kunne veilede i skolen. Det skilles følgelig i to former for veiledning og oppfølging: A. Veiledning av aktører ved elevens skole og B. Veiledning på skolen av aktører utenfor elevens skole.

Studier som har undersøkt programmer for veiledning av aktører ved elevens skole har særlig fokusert like-persons-arbeide (Peer Group Connection). Det er eldre elever som får

systematisk opplæring og veiledning med henblikk på å være faddere for yngre elever hvor siktemålet er økt gjennomføring i videregående skole. Funnene viser at etter 4 år hadde fullføringsraten blant gutter som deltok i fadderordningen økt fra 63 til 81% sammenlignet med en kontrollgruppe. For jenter var det ingen signifikante utslag mellom gruppene etter fire år. Studier som har undersøkt veiledning på skolen av aktører utenfor skolen har særlig sett på CIS (Communities in Schools). Funnene viser en positiv effekt av dette programmet knyttet til fullføringsraten. Programmet eies og drives privat i USA hvor målsetting er å hindre frafall i videregående opplæring for risikoutsatte elever. Dette skjer ved at elevene og deres familier får oppfølging i og utenfor skolen samt tilgang til private støtteordninger.

Forskningsarbeidene i begge undergruppene fremholder betydningen av sterke relasjoner som er bygget på gjensidig tillit. Dette må bygges og utvikles over og gjennom tid, og det må vedlikeholdes gjennom veiledning, uansett hvem som tilbyr denne. Målet må være at eleven tilegner seg ulike fasetter av relasjonell erfaring og kompetanse som kan brukes i mange situasjoner i livet. Videre fremholder forskningen betydningen av å se det faglige og sosiale arbeidet som skjer i skolen i en sammenheng. Faglig og sosial læring betinger og befrukter hverandre gjensidig – slik må det også leves ut og med i skolehverdagen for de som er deltakere i den. Det er sentralt at eleven får prøvd ulike sider ved seg selv både praktisk og teoretisk i et mangfold av situasjoner og relasjoner.

3. Forberedende kurs.

I denne gruppen kommer ulike tiltak under overskriften kurs som kan forberede til videre utdanning. Målsettingen med de ulike kursene er at de skal kunne være motiverende for elever, se fremtidsmuligheter som kan åpne seg gjennom videre utdanning og slik også løfter frem betydningen av å fullføre videregående opplæring. Det er gjort flere studier i USA knyttet til det å gjennomføre forberedende kurs – også omtalt som «Early College High School»-programmet. Resultatene viser at i de fleste studiene har dette programmet samlet sett hatt positiv effekt på ulike variabler knyttet til risiko for ikke å starte i videregående opplæring. På samme måte som med andre standardiserte programmer knyttet til frafallsproblematikk synes resultatene knyttet til effekt å henge nøye sammen med kvaliteten på implementeringsarbeidet og graden av kontekstualisering.

I forlengelsen av forberedende kurs er et annet tiltak med positiv effekt knyttet til det å skape mindre skoler. Her er særlig studier fra New York gitt oppmerksomhet. Både knyttet til de utfordringene en har stått opp i med store skoler, hvilke tiltak disse har valgt å gjøre og hva de

faktisk har oppnådd. New York representerer på mange vis og områder utfordringer som kan finnes igjen i alle vestlig byer over en bestemt størrelse. I større byer er store elevtall i skoler generelt en utfordring og ved videregående skoler er en spesiell utfordring. Resultatene viser at skolestørrelse er en viktig faktor, og mindre elevtall i skolene kan redusere frafall og/eller bedre elevenes læringsutbytte. Små skoler kan innvirke på og utvikle gode relasjoner til medlever, lærere, andre ansatte og personer i lokalmiljøet.

Norsk forskning

Norsk forskning knyttet til praksiser og tiltak som har til hensikt å redusere faren for frafall kan deles i fire grupper: 1. Rådgiving og karriereveiledning, 2. Praksis i yrkesutdanninger, 3. Alternative opplæringsløp og 4. Reformert og intervensjonspakker. I den følgende gjennomgang vil vi beskrive de ulike gruppene og gi eksempler på praksiser og tiltak som er blitt forsøkt i en norsk kontekst.

1. Rådgiving og karriereveiledning.

I denne gruppen er det ulike tiltak hvor en gir veiledning og råd til elever når de skal foreta sine valg knyttet utdanning. Grunnlaget for veiledningen og rådgiving er en invitasjon til eleven om å tenke langsiktig knyttet til fremtidige valg av yrkesmessig utdanning og/eller utdanning på høyskole- og universitetsnivå. Samtidig fokuserer en på overgangen og forskjellene mellom å være elev på ungdomsskolen sammenliknet med videregående opplæring. Som tidligere fremholdt tenderer elever som «feiler» i sine valg, eller ikke kommer inn, i videregående opplæring, har større sannsynlighet for å falle fra. Tiltakene i denne gruppen har som hovedinnretning å bidra til at eleven velger den, for dem, riktige utdanningsveien. Innføringen av Kunnskapsløftet 2006 fremholdt betydningen av å styrke rådgiving og karriereveiledning for ungdomsskoleelever og elever i videregående skole. Rådgivingstjenestene skulle styrkes. Det ble innført to fag: Utdanningsvalg i ungdomsskolen, og Prosjekt til fordypning i videregående skole, som skulle bidra til reflekterte og langsiktige valg i videre utdanningsforløp.

2. Praksis i yrkesutdanninger.

Hensikten med dette tiltaket er å legge til rette for at elever som finner det vanskelig eller utfordrende å lykkes i tradisjonell teoriundervisning. Man har som en følge av dette gjort forsøk med å knytte tradisjonell teoriundervisning tettere sammen med de yrkesfagene elevene utdanner seg innenfor. Målet ved en mer praksisbasert undervisning har vært å

forsøke å oppmuntre elver som har falt fra, eller er i faresonen, ved at de gjennom mer praksisbasert undervisning kan avslutte sin videregående opplæring på en alternativ måte. Det ble i 2007 forsøkt med praksisbrev i tre fylker. Målgruppen var elever som hadde store utfordringer med å følge et ordinært utdanningsløp særlig knyttet til teoriundervisning. De ble tilbudt en praksisorientert videregående opplæring og slik kunne få en dokumentert yrkeskompetanse på et lavere nivå. Etter to år kunne elevene gjennomgå en prøve, som forutsatt bestått, kunne påbygges med full videregående opplæring og dermed kvalifisere til fag- eller svenneprøve. Ordningen viste at det gav et bedre tilbud til målgruppen enn alternativt å ikke gjennomføre videregående opplæring. Tilbudet har vist at flere ungdommer, nasjonalt sett, har kommet i arbeid etter endt utdanning.

3. Alternative opplæringsløp

Som forrige gruppe innebærer også denne ordningen økt praksisbasert undervisning for målgruppen med vekt på særlig oppfølging. Dette innebærer alternative utdanningsløp med forskjellige tiltak. I de senere år har målgruppen vært elever med svake grunnleggende ferdigheter og som har hatt behov for spesiell undervisning. Studier viser at det er uvisst om de beskrevne tiltakene har hatt effekt knyttet til om særlige undervisningstiltak gir elevene økt utbytte av undervisningen og reduserer faren for frafall. En annen tilnærming har vært forsøk med å kartlegge grunnskoleelevers ferdigheter så tidlig som mulig. Gjennom en slik kartlegging mener man å kunne sette inn mer spesifikke tiltak rettet mot enkeltelever som kan bidra at de kan gjennomføre videregående opplæring. Hovedargumentet er at forebygging og tidlig innsats gir større muligheter for å lykkes enn å etablere løsninger når utfordringene med å gjennomføre videregående opplæring er som størst.

4. Reformen og intervensjonspakker.

Denne gruppen av reformer og intervensjonspakker er størst knyttet til praksiser og tiltak hvor siktemålet er å redusere frafall i videregående opplæring. Reform 94 er den største skolereformen i Norge i nyere tid. Hovedmålet var å utforme en ny videregående opplæring med større grad av fleksibilitet knyttet til justeringer og endringer i elvers utdanningsforløp. Studier viser at Reform 94 bidro til økt gjennomføringsgrad for elver i yrkesrettet utdanning. «Kunnskapsløftet» fra 2006 innebar justeringer av reform 94. Den viktigste målsettingen var reduksjon av frafall av elever i yrkesrettet utdanning som fortsatt var stort. Det ble vektlagt grunnleggende ferdigheter som å lese, skrive og regne i ungdomsskolen. Dette skulle kunne bidra til å redusere frafallet i videregående opplæring var resonnementet. «Ny GIV –

gjennomføring av videregående opplæring» var en nasjonal satsning som kom i 2010. Fokuset var på lokale og nasjonale tiltak for å motivere flere til å avslutte videregående opplæring, med særlig vekt på yrkesfaglige utdanninger. Under denne satsningen ble det igangsatt to tiltak omtalt som «Oppfølgingsprosjektet» og «Overgangsprosjektet».

Oppfølgingsprosjektets målgrupper var elever som allerede hadde falt fra og de som stod i fare for å kunne gjøre det. De ulike fylkeskommunene skulle bruke ressursene i oppfølgingstjenesten for å følge opp enkeltungdom for å stimulere til å gjenoppta utdanning, og forhindre at andre falt fra. Studier viser at samarbeidet og oppfølgingen er styrket, og det er økt fokus på de overnevnte målgrupper. Samtidig har ikke forholdene endret seg avgjørende for de mest utsatte gruppene av ungdom.

Overgangsprosjektet var en videreføring av ideen fra Kunnskapsløftet om å styrke grunnleggende ferdigheter hos elever. I tillegg ønsket man en tilpasset intensiv opplæring til de 10% av elevene som presterte dårligst. Dette skulle gjøres i hver kommune i første del av 10. klasse. Tiltaket rettet seg mot elever som var lavt motivert for opplæring og hadde store utfordringer knyttet å skrive, lese og regne. Tiltaket skulle videreføres og overføres når eleven startet i videregående skole. En studie viser at tiltaket, dets innhold og grad av overføring og oppfølging varierte sterkt fra kommune til kommune. Det gjaldt også inklusjonskriterier for hvem som inngikk i målgruppen. Studien peker også på at effekten av tiltaket synes utydelig. Dette henger sammen med det som er beskrevet m.h.t. stor grad av variasjon fra kommune til kommune.

Ny Giv er ført videre i «Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring». Dette er ment som en skrittvis reform som skal være såkalt kunnskapsbasert ved at den skal ta utgangspunkt i tidligere erfaringer og bruke forskningsbasert kunnskap som grunnlag for utviklingen av nye tiltak. Siktemålet er fortsatt å øke gjennomføringen i videregående opplæring. Kunnskapsdepartementet ser for seg systematiske, lokale utprøvinger før en evt. nasjonal satsning.

Prosjektet «Satsning mot frafall i videregående opplæring» fra 2003 til 2006 inneholdt en rekke tiltak for utprøving rettet både mot enkeltelever, på systemnivå, i og utenfor skolekonteksten. Hvert fylke ble pålagt å iverksette tiltak som de vurderte skulle redusere frafallet på tvers av lokale forskjeller samtidig som en skulle prøve ut særlig lokalt tilpassete tiltak. Prosjektet ble evaluert og en fant at antallet elever som falt fra ble redusert etter

prosjekttiden. Samtidig kunne det forklares med økt oppmerksomhet mot frafall. Det var vanskelig å vurdere betydning av lokal variasjon for prosjektets samlede resultater.

Et siste område i denne gruppen er det som omtales som kompetansehevende tiltak. Kompetanseheving gjelder lærere, andre i skolen og eksterne samarbeidspartnere med relevans for elever. Et sentral tiltak har vært å se enkelteleven og slik kunne identifisere tegn på frafallsproblematikk eller andre forhold knyttet til utdanningssituasjonen. Det har også vært satset på kulturkompetanse. Dette handler om personalet i skolen skal kunne møte de utfordringer som elver fra andre etniske kulturer måtte ha i skolesituasjonen. Et viktig tiltak har vært å styrke og utvide denne kompetanseutviklingen i pedagogiske utdanninger.

3.3. Sentrale elementer i implementering av ulike praksiser og tiltak for å redusere frafall.

Som vist i kap. 3.1. og 3.2. er et gjennomgående trekk både i norsk og internasjonal forskningslitteratur at praksiser og tiltak som skal prøves ut for å redusere frafall, må være godt nok forankret i de lokale sammenhenger det skal utprøves i. I tillegg må det være tilstrekkelig oppfølging og involvering fra alle parter som har forpliktet seg til å delta. Som tidligere vist er kvaliteten ved utvikling og implementering av tiltak, avgjørende for i hvilken grad, og om, det spesifikke tiltaket har effekt og om effekten kan måles eller beskrives. Forskning om og med implementering fremholder at implementering består av mange prosesser som handler om å ta i bruk forskningsbasert kunnskap gjennom ulike aktiviteter i en lokal kontekst. Implementeringsforskning viser at vellykkete implementeringsprosesser forutsetter at de som arbeider lokalt må endre både holdninger og handlinger. Implementering kan innebære organisasjonsmessige endringer og restruktureringer, og at personer med ulike ansvarsområder må samarbeide for å nå organisasjonens målsettinger.

En litteraturgjennomgang av forskning med og om implementering nevner følgende kriterier for suksess: 1. Håndplukk praktikere og gi dem grundig opplæring, kyndig veiledning og regelmessige tilbakemeldinger, 2. Mobiliser nødvendige ressurser, vern om infrastrukturen i en organisasjon og evaluer både prosess og resultat, 3. De som skal gjennomføre tiltakene må kunne velge ut og evaluere tiltakene og 4. Bruk økonomiske rammer fleksibelt. På denne bakgrunn anbefaler den forskningsbaserte litteraturen myndigheter, skoleeiere og skoleledere til å velge intervensjonsprogram og tiltak som lar seg realisere i en lokal kontekst basert i og på tilgjengelige ressurser og kompetanse. En slik tilnærming kan bidra til god implementeringskvalitet. Kort sagt; implementeringskvaliteten er avgjørende for effekten av tiltakene. Det viktigste er hvordan man gjør det man gjør – mer enn hva man gjør.

Et eksempel på et lokalt tiltak – «Å ta opp uro».

I tidsperioden 01.08.14. – 31.12.15 valgte en ut to skoler i Akershus fylkeskommune for utprøving av en modell i arbeidet med elever som sto i fare for å falle fra. Modellen bestod av kompetanseutvikling hos undervisningspersonalet med målsetting om å bidra til å forebygge frafall hos elever. Hensikten var å prøve ut og evaluere modellen gjennom følgeforskning. Modellen og tiltaket omtales som «Ta opp uro» (TOU). En ønsket å utvikle og styrke lærernes kompetanse i å ta opp sin uro så tidlig som mulig for elever som sto i fare for å falle ut ved de to skolene. Elven skulle involveres så tidlig som mulig på en respektfull og ivaretagende måte. Videre å legge til rette for at elever og lærere kunne utvikle en felles forståelse, og et språk som kunne danne grunnlag for å styrke deres samarbeid.

Det har vært gjennomført en rekke prosjekter både nasjonalt og internasjonalt knyttet til å ta opp uro i ulike pedagogiske sammenhenger. Dette har vært utviklingsprosjekter som i «Psykisk helse i OSLOskolene» og i forskningsprosjekter som «Fra uro til trygghet» og «Taking up One's Worries». Basert i den systematiserte kunnskapen i disse utvikling- og forskningsprosjektene besto prosjektet i Akershus av to deler:

1. Opplæring
2. Gjennomføring og evaluering.

Opplæring

Opplæringen handlet om hvordan den enkelte lærer kunne ta opp den subjektive uroen man selv hadde for en elev på et tidlig tidspunkt, og at man fikk et felles fundament å møte uroen på. Essensen i opplæringen var at det er et *dialogisk forhold* mellom de to aktørene, der fokuset er på å lytte til hverandre. Man går bort fra et perspektiv hvor man tenker at læreren er den som skal fortelle, som vet og som forstår, mens eleven skal lytte og forandre seg. Deltakerne lærte å tilnærme seg elevene på en annen måte. Man ber elevene om hjelp, og spør dem hvordan de vil at man skal jobbe sammen for at lærernes bekymring skal bli mindre. Man har et annerledes perspektiv på ressurser. Elevene inviteres til samarbeid gjennom dialog, slik at man nyttiggjør seg av deres ressurser ved å be dem om hjelp. Tanken bak dette er at det finnes mer ressurser i samarbeid enn hva man har maktet å nyttiggjøre seg av tidligere. Det finnes et stort produktivitetspotensiale gjennom dialog, og dette kan bedre kvaliteten på den hjelpen man gir den enkelte elev.

Deltakerne i opplæringen var kontaktlærere og lærere som var i daglig kontakt med ungdom med frafallsproblematikk. Disse hadde muligheter for å kunne identifisere bekymringsfulle forhold rundt den enkelte elev knyttet til bekymring for frafall. Det ble rekruttert 8 deltakere fra hver skole. Prosjektet startet med en opplæringsdel på en dag. Opplæringsdelen besto i en introduksjon til TOU, bakgrunn, teoretisk fundament, selve «metoden» og hvordan arbeide med den i relasjon til elever som står i fare for å falle ut av skolen. Undervisningen foregikk i fellesskap sammen med deltakerne i prosjektet. Opplæringen inneholdt i tillegg til forelesning, praktiske øvelser hvor man jobbet i mindre grupper, sammen med en eller to andre. Det var også samtaler og erfaringsdelinger i grupper og plenum. Målsettingen med opplæringen var få kunnskap om verktøyet og mulighetene som er i å ta opp uro, få lyst og støtte til å prøve det ut i arbeidet med elever. Til selve opplæringsdagen fikk deltakerne en invitasjon om å tenke på en eller to elever hver lærer var urolig for, samt å tenke gjennom hva det var som gjorde den enkelte deltaker urolig.

Gjennomføring og evaluering

I perioden 1. oktober 2014 til 1. juni 2015 benyttet lærerne seg av TOU, og det ble i tillegg tilbudt frivillig veiledning en gang pr. måned. Målgruppen var deltakerne fra opplæringen og det var en gruppe ved hver av de to skolene. Veiledningen varte i tre timer hver gang ved hver skole. Prosjektet ble evaluert gjennom et strukturert spørreskjema ved oppstart og tilsvarende ved prosjektets avslutning. I tillegg gjennomførte man fokusgruppeintervjuer med deltakerne ved de to skolene ved avslutningen av prosjektet. Ved denne blandede metodiske tilgangen har en både kvantitative og kvalitative data som kan utfylle og berike prosjektets relevans knyttet til de overnevnte målsettinger.

Samlet sett gir evalueringen et positivt bilde. Deltakerne opplever i all hovedsak at opplæringen svarte til et behov, og i så måte bidrar til å utvide lærernes handlingsmuligheter i møte med elever som står i fare for falle fra. Opplæringen oppleves av de fleste som nyttig og relevant. Resultatet av opplæringen tyder på at de aller fleste har blitt tryggere i rollen som lærere i møte med den aktuelle målgruppen. Dette kommer i særlig grad til uttrykk i form av at de har blitt tryggere i å ta opp uro direkte med elevene det gjelder. Opplæringen har også bidratt til økt kunnskap om selve tilnærmingen TOU, og kunnskap om andre læreres arbeid med elevene og hva som kan være nyttige arbeidsmåter. Dette kan tyde på økt samarbeid mellom de aktuelle deltakerne og også i relasjon til kollegaer som ikke har deltatt i prosjektet. Ut fra dette kan man slutte at opplæringen særlig synes å ha bidratt til å styrke deltakernes innsats i det direkte samarbeidet mellom lærere og elever som kan komme til å falle fra.

Ettersom det nettopp er lærerne som er tette på elevene og som dermed har størst mulighet til å gripe inn når de kjenner på uro for disse, må dette betraktes som positivt i lys av de skisserte intensjonene bak prosjektet. Jo tidligere lærerne oppdager og griper inn i forhold til uro, desto større er sannsynligheten for at elevene får den hjelpen de trenger. Da er det først og fremst lærernes evne til å se og håndtere uro det kommer an på.

Sammenholder man funnene fra opplærings startpunkt til dens avslutning er det en klar tendens til at opplæringen og veiledningsprosessen i TOU har gjort lærerne tryggere i å ta opp uro med elever. Deltakerne har lært mer om hvordan arbeide med å ta opp uro. Ved avslutningen av prosjektet er alle delvis eller helt enige i at de føler seg tryggere i å håndtere uro på en god måte. Alle er helt enige i at de føler ansvar for å ta opp sin uro direkte med eleven, og at de synes det er nyttig å gi råd eller veiledning til kollegaer. Opplæringen har bidratt til at lærerne har diskutert på tvers av kollegaer og skoler, og at de føler seg tryggere i arbeidet. Slik sett har opplæringen svart til deltakernes forventninger.

Sammenholder en funnene fra prosjektstart til prosjektslutt er tendensene ved håndtering av *sterk* uro klare. Lærerne tar opp sin uro med eleven med en gang. Det er endringer når det gjelder om hvorvidt deltakerne diskuterer sin uro med kollegaer med en gang eller om de avventer av ekstra hensyn til eleven. Færre gjør det ved *sterk* uro enn ved *svak*. Når det gjelder opplevelser av *sterk* uro er det langt flere som tar dette opp med sine kollegaer og ledelsen ved skolen, enn ved *svak* uro. Tendensene er også klare når det gjelder hva lærerne gjorde sist de var urolig for en elev. De aller fleste tok det direkte opp med eleven og/eller diskuterte sin uro med en kollega. Noen valgte å rådføre seg med andre fagfolk eller tok kontakt med foreldre/foresatte. Ingen valgte å se situasjonen an, og bare to gjorde en formell henvendelse til andre fagpersoner.

3.4. Oppsummering av forskningsbasert kunnskap om ulike praksiser og tiltak som kan redusere frafall.

Denne gjennomgangen av forskning knyttet til hvilke tiltak en kan eller skal velge for å redusere frafall, peker ikke på et tiltak som det universelle eller eneste. Fordi frafall som fenomen er komplekst sammensatt av ulike og påvirkende faktorer, bør også tiltak som kan bidra til reduksjon avspeile den sammen kompleksiteten. Et utgangspunkt kan samtidig være å se nærmere på tiltak som forskning viser har dokumentert effekt. Dernest understreker forskningslitteraturen betydningen av å kontekstualisere og forankre de tiltak som skal utvikles og utprøves i en lokal sammenheng. Dette innebære å undersøke nøye tiltak som både

har hatt effekt og de som ikke har hatt det. Dette for å se om prosessen med implementering og kontekstualiseres kan gjøres annerledes og slik også endre på mulige effekter av tiltak. Hverken gjennomgangen av norsk eller internasjonal forskning danner grunnlag for å peke på det «perfekte» tiltaket som gir maksimal effekt på reduksjon av frafall i videregående opplæring.

I en nylige systematiske kunnskapsoversikt pekes det på forskningen omkring frafall gir få svar på hvilke tiltak som er mest effektive og som praksisfelt og beslutningstakere bør investere tid og penger i. Det fremholdes at det trengs mer målrettede intervensjoner som følges av robuste metodiske målinger av effekt av tiltak. Det handler blant annet om at tiltak blir tilpasset lokal kontekst og tilgjengelige ressurser, samt at man må gjennomføre slik det er intendert og i samarbeid med de som skal gjennomføre tiltakene. Hovedbudskapet er at det er viktig at man gjøre noe, og at hvordan man gjør det har stor betydning for om tiltaket skal lykkes.

Anbefalt litteratur:

- Bø, A.K. og Hovdenak, S.S. (2011). Faglig og personlig støtte: Om betydningen av en god relasjon mellom lærer og elev sett fra elevens ståsted. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 1: 69-85.
- Damsgaard, H. og Kokkersvold, E. (2011). Skolen som risiko – eller beskyttelse. *Bedre skole* 1: 30-33.
- Drugli, M.B. og Nordal, T. (2014). *Dyrk Lærernes Relasjonskompetanse*.
<http://psykologisk.no/2014/10/dyrk-laerernes-relasjonskompetanse/>: Psykologisk.no
 (Accessed: 19.januar 2016).
- Federici, R.A. og Skaalvik, E.M. (2013). Lærer-elev-relasjonen – betydning for elevenes motivasjon og læring. *Bedre skole* 1: 58-63.
- Frostad, P., Pijl, S.J. og Mjaavatn, P.E. (2015). 'Losing all interest in school: Social participation as a predictor of the intention to leave upper secondary school early. *Scandinavian Journal of Educational Research* 59(1): [110]-122.
- Garvik, M., Idsoe, T. og Bru, E. (2014). Depression and school engagement among Norwegian upper secondary vocational school students. *Scandinavian Journal of Educational Research* 58(5): 592-608.
- Lillejord, S., Halvorsrud, K., Ruud, E., Morgan, K., Freyr, T., Fischer-Griffiths, P., Eikeland, O.J., Hauge, T.E., Homme, A.D. og Manger, T. (2015). Frafall i videregående opplæring – en systematisk kunnskapsoversikt. Kunnskapssenter for utdanning. KSU 1/2015. ISBN: 978-82-12-03401-3.
- Mausethagen, S. og Kostøl, A. (2010). Det relasjonelle aspektet ved lærerrollen. *Norsk pedagogisk tidsskrift* 3: 231-243.
- Sagatun, Å., Heyerdahl, S., Wentzel-Larsen, T. og Lien, L. (2014). Mental health problems in the 10th grade and non-completion of upper secondary school: The mediating role of grades in a population-based longitudinal study. *BMC Public Health*, 14(1). URL: <http://www.biomedcentral.com/content/pdf/1471-2458-14-16.pdf>
- Studsrød, I., og Bru, E. (2011). Perceptions of peers as socialization agents and adjustment in upper secondary school. *Emotional and Behavioural Difficulties* 16(2): 159-172.

**Hvordan redusere frafall blant
elever i videregående opplæring**
– en oppsummering av forskningsbaserte
kunnskaper og praksiser

Bengt Karlsson
Vibeke Krane

ISBN: 978-82-8290-020-1

© SFPR – Senter psykisk helse og rus
Fakultet for helse- og sosialvitenskap
Høgskolen i Sørøst-Norge

usn.no/sfpr

